

УДК 730+7.037

Цитування:

Цурика Д. В. Фотографії художніх творів Опанаса Шевчукевича як джерело інформації про доробок митця. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 4. С. 266–270.

Цурика Денис Володимирович,
аспірант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
<https://orcid.org/0009-0005-2940-1320>
dme2123.dtsurika@dakkim.edu.ua

Tsurika D. (2024). Photographic Reproductions of Sculptural Works by O. Y. Shevchukevych as a Source of Insight into the Artist's Contributions. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 266–270 [in Ukrainian].

ФОТОГРАФІЇ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ОПАНАСА ШЕВЧУКЕВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДОРОБОК МИТЦЯ

Мета статті – визначити роль фотографій як документальних матеріалів у відтворенні творчого спадку українського скульптора Опанаса Шевчукевича 1925–1972 рр., описати принципи складання фотографічного архіву для подальшого аналізу стилістичних особливостей стилю О. Шевчукевича, ввести до наукового обігу маловідомі твори митця. **Методологія дослідження** включає використання комплексу методів: систематизації фактів та узагальнення, порівняльного аналізу та історико-логічного синтезу, які дали можливість дослідити фотоматеріали, систематизувати їх за часом створення, серіями й іншими особливостями; визначити періоди творчості митця, за допомогою фотографічних джерел хронологічно реконструювати скульптурний доробок О. Шевчукевича для подальшого вивчення стилістики його творчої манери. **Наукова новизна** роботи полягає у відтворенні та каталогізації скульптурного доробку українського митця О. Шевчукевича, окресленні на прикладі знімків скульптур різного часу періодів його творчості, специфіки мистецької манери; поповненні спадщини О. Шевчукевича переліком неопублікованих фотографічних документів. **Висновки.** Світлина скульптурних творів – це одне з найповніших джерел інформації про художній спадок О. Шевчукевича. Вони дають змогу здійснювати порівняльний аналіз особливостей періодів творчості скульптора, переосмислювати історію українського мистецтва ХХ ст. та розширювати знання про маловідомих митців (за доби радянської влади), що сприятиме збагаченню фонду культурної спадщини України систематизованим скульптурним доробком 1925–1970 рр. буковинського автора Опанаса Шевчукевича. Такі відомості дають основу для створення каталогу творів автора, які раніше не були репродуковані в профільних виданнях. Крім того, дослідження маловідомих сторінок творчості митця дає можливість простежити розвиток українських мистецьких ідей і методів у контексті європейських мистецьких течій 1920–1935 рр., зокрема експресіонізму.

Ключові слова: Опанас Шевчукевич, скульптура, фотоматеріали, українське мистецтво, буковинське мистецтво, експресіонізм, Кете Кольвіц.

Tsurika Denys, Postgraduate Student, National Academy of Culture and Arts Management

Photographic Reproductions of Sculptural Works by O. Y. Shevchukevych as a Source of Insight into the Artist's Contributions

The purpose of this article is to evaluate how comprehensively these postcards capture the artist's creations and to identify the phases of his artistic journey that they represent. Furthermore, it aims to explore the potential of introducing works that have not previously been reproduced into academic discourse. The research involves collecting and organising documentary materials, such as photographs, that showcase the creative output of Ukrainian sculptor Opanas Shevchukevych from 1925 to 1972. The goal is to establish guidelines and a framework for a photographic archive to facilitate further analysis of his stylistic development. Photographic reproductions of O. Y. Shevchukevych's sculptures provide valuable insights into his body of work. **The research methodology** incorporates comparative analysis and historical-logical approaches, enabling a thorough investigation and systematisation of the discovered materials based on their creation period, series, and other distinguishing characteristics. This approach highlights the different phases of the artist's career. **Scientific novelty.** Organising the photographic records chronologically allows for a comprehensive exploration and comparison of Shevchukevych's stylistic evolution. This research significantly contributes to a deeper understanding of, replication of, and ability to catalogue, the works of the Ukrainian sculptor O. Shevchukevych by introducing previously unavailable photographic documents. Such efforts enrich his artistic legacy. Through comparative analysis, insights can be derived into the various phases of his creative journey and the consistency of his artistic vision. Photographs from different periods are crucial for identifying the artist's distinctive stylistic elements. **Conclusions.** In summary, these photographic records serve as invaluable tools for investigating Shevchukevych's creative heritage, reinforcing and substantiating conclusions about his artistic characteristics across different phases of his career.

Rethinking the history of Ukrainian art and expanding awareness of lesser-known Soviet-era artists enriches Ukraine's cultural heritage with the sculptural works of the Bukovinian artist Opanas Shevchukevych, covering the years 1925 to 1970. Additionally, a catalogue is being compiled, featuring previously unpublished works by the artist that have not been documented in specialised literature. Examining the artist's biography and creative evolution reveals Ukrainian-German artistic relationships and influences, as well as the development of ideas and methods from European art movements, particularly expressionism, during the period from 1920 to 1935.

Keywords: Opanas Shevchukevych, sculpture, photographic materials, Ukrainian art, Bukovyna art, expressionism, Käthe Kollwitz.

Актуальність теми дослідження. Творчість українського митця Опанаса Шевчукевича є частиною культурної спадщини, що відображає національні традиції, історію та соціальні зміни. На сьогодні частина творчого доробку митця залишається маловідомою для широкої громадськості. Формування фотографічного архіву скульптур митця, їх каталогізація і вивчення дадуть змогу виявити особливості стилю робіт скульптора, окреслити чинники, що вплинули на його творчу манеру. Це сприятиме розвитку вітчизняних академічних досліджень про вплив соціально-культурного контексту на творчість художника, збагатить історію мистецтва України ХХ ст. як складової світових культурних процесів.

Аналіз досліджень і публікацій. Біографія і творчість Опанаса Шевчукевича представлені в праці Т. Дугаєвої, авторки біографічної книги про митця [3]. І. Міщенко досліджує творчий доробок скульптора в контексті розвитку українського, зокрема буковинського, мистецтва [5]. І. Міщенко вперше вирізняє напрям експресіонізму в буковинському образотворчому мистецтві першої третини ХХ ст. та використовує як один з прикладів скульптурні твори О. Шевчукевича. Науковиця зазначає: «У роботах цього автора – підкреслена емоційність, навіть екзальтованість почуттів, яка споріднює його твори із середньовічним сприйняттям. Притаманний пластиці художника драматизм, що виявляється у загострено виразних, часто гротескових формах з використанням контррельєфів, дозволяє говорити про відчутний вплив на творчість О. Шевчукевича одного з представників німецького експресіонізму – Кете Кольвіц» [5, 119]. Про буковинського скульптора вказано в «Історії українського мистецтва», виданій у 1960-х рр. [4]. Попри це доробок митця досліджений недостатньо, значна кількість його творів не введена до наукового обігу, тож творча спадщина художника потребує подальшого комплексного ґрунтового аналізу.

Мета статті – визначити роль фотографій як документальних матеріалів у відтворенні творчого спадку українського скульптора Опанаса Шевчукевича 1925–1972 рр., описати принципи складання фотографічного архіву для подальшого аналізу стилістичних

особливостей стилю О. Шевчукевича, ввести до наукового обігу маловідомі твори митця.

Виклад основного матеріалу. Шевчукевич Опанас Євгенович (1902–1972) – український скульптор, графік і літератор, за фахом лікар, навчався в Народній німецькій школі та гімназії с. Виженка Вижицького району Чернівецької області. У 1921 р. поступив на юридичний факультет Чернівецького університету. У 1922–1931 рр. жив у Німеччині та вчився в Берлінській вищій ветеринарній школі, на медичних факультетах Берлінського та Фрайбурзького університетів, працював лікарем у Берліні. У 1931 р. Шевчукевич повернувся в Чернівці, де постійно жив, працював і творив. У юнацькі роки Шевчукевич захоплювався мистецтвом, складав вірші; перша їх публікація з'являється в щомісячнику «Промінь». «З 1922 р. почав друкувати в періодичній пресі вірші, всього ним написано понад 300 віршів, більша частина яких увійшла до збірки “Зоряні потічки”» [1, 112]. Бажання познайомитися із західноєвропейською культурою вплинуло на його вибір навчання в Німеччині, де, окрім студіювання медицини, він відвідував музеї та виставки, з 1923 р. почав рисувати. Перші скульптурні роботи Опанас Шевчукевич створив у 1925 р., а перша персональна виставка його відбувалася за сприяння художниці Кете Кольвіц у Фрайбурзі в 1927 р. З того часу він брав участь у багатьох виставках у різних містах Європи (Маненгейм, Берлін, Відень, Прага та ін.). «У 1930 р. відвідує скульптурний клас Берлінської Академії мистецтв та слухає лекції з теорії мистецтва й рисунка у Берлінському університеті» [3, 8].

Опанас Євгенович вивчав філософію та ідейні погляди різних течій тодішнього західноєвропейського мистецтва. На формування його художньої стилістики вплинули приклади німецького експресіонізму, з представниками якого він особисто спілкувався і листувався, мав дружні стосунки, наприклад з Кете Кольвіц, Георгом Кольбе, Гергартом Гауптманом.

В 1930-х рр. з метою популяризації творчого доробку митця чернівецьке видавництво надрукувало в серії *Kunstlerkarte* листівки із зображенням його ранніх творів («Портрет ученої Кете Гірш», 1925; «Жебрак», 1926 та ін.). «На звороті картки надруковано:

«Ціна 20 левів. – Чистий дохід призначений на видання праць Опанаса Шевчукевича, нашого сучасного поета і художника пластики». Угорі – чорнильні піктограма, особистий підпис митця та латиною: *Opanas Shewtschukewitsch*» [2, 23]. Для публікації листівок автор власноруч відбирав ті скульптурні композиції, які вважав важливими у своєму творчому доробку. З надрукованого вищезгаданого тексту на звороті картки стає зрозуміло, що мистецька громада високо цінувала творчість Шевчукевича, вбачала в ньому виразного представника культури тієї доби та допомагала йому реалізовувати проекти.

Сьогодні побачити більшість творчої спадщини митця ми можемо на збережених фотографіях його робіт у державних архівах (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України; Державний архів Чернівецької області) і приватних зібраннях, а також у репродукціях, наведених у тематичних виданнях. Оригінальні скульптури зберігаються в Чернівецькому краєзнавчому музеї, Львівському художньому музеї й приватних колекціях. Опанас Євгенович ретельно вів власний фотоархів і фіксував у ньому реалізовані задуми, завдяки чому здебільшого зберігся його творчий спадок у фотографічних листівках.

Розглядаючи знімки творів О. Шевчукевича як джерело інформації про творчий доробок митця, з двох приватних зібрань для дослідження ми відібрали 50 фотографій зі скульптурами О. Шевчукевича. Це чорно-білі світлини, здебільшого розміром 14 на 9 см, які зробив сам автор в майстерні або будинку скульптора в різний період з 1925 до 1972 рр.

Фотографії якісно надруковані в професійній студії Чернівців, з використанням спеціальних прямолінійних та орнаментальних ножів для обрізу листівок. Здебільшого світлини мають попередню обробку та відцентровку, а поля зображення завершує надрукована рамка-паспарту. Для основи використано приблизно однакового розміру тонкий картон, інколи це готові поліграфічні заготовки для індивідуальних замовлень з нанесеними на звороті адресними полями.

Для зйомок експозиції підібрано відтінювальне заднє тло, предметний стіл та виставлено освітлення, яке підкреслює контури й деталі скульптури на гармонійному тлі, завдяки чому твори загалом та окремі деталі чітко проглядаються, є можливість збільшити та деталізувати зображення. На фотографіях різного часу драпування заднього тла змінюється, разом з цим порівняння використаних матеріалів для експонування об'єкта вказує на одночасність зроблених знімків, що дає можливість розглядати

сфотографовані скульптури на однаковому фоні як підбірку робіт одного року створення. Це припущення підтверджують автографічні підписи на звороті з датуванням і проставлена автором нумерація карток. Проведений аналіз допоміг встановити окремі дати та назви скульптур, виокремити поміж знімків фотографічні серії.

За датуванням підписів на звороті та опублікованими аналогами, на основі зіставлення паперу та виявлення однотипності його старіння для окремих подібних серій листівок, ми виділили три основні періоди творчості О. Шевчукевича, які представлені фотографіями його творчого доробку:

1. Ранній – роботи німецького періоду (1924–1931): 11 знімків скульптур та 1 рисунок.

2. Розквіт – чернівецький (1932–1947): 31 знімок окремих творів, 2 знімки загальних виставкових експозицій 1933 та 1934 рр. у Чернівцях (загалом представлені більше 100 експонатів), 3 рисунки.

3. Пізній (1948–1972): 11 знімків скульптур, інтер'єри робочого кабінету та бібліотеки в квартирі скульптора, скульптурної майстерні.

Загалом на 50 фотографіях ми можемо побачити 130 скульптур і 4 рисунки, це як окремий зріз творчості автора 1924–1972 рр., на 16 листівках – і сам О. Шевчукевич, 13 знімків мають на звороті автографічні написи, 37 листівок пронумеровані на звороті.

Листівки здебільшого на звороті незалежно від часу створення представленого об'єкта об'єднані спільною нумерацією, наприклад №8/5 «Рисунок ученої Кете Гірш», олівець, Фрайбург, 1926 р., № 950 «Т. Г. Шевченко», Чернівці, 1963 р., – фактично це самостійна каталогізація автором архіву за часом створення. Із цього можемо зробити висновок про доробок О. Шевчукевича в період 1925–1972 рр. який складається щонайменше з 1000 скульптурних композицій, підтверджених фотофіксацією в авторському архіві, хоча в мемуарах митець згадує про кілька тисяч творів, враховуючи і мінімалістичні фігурки. Шевчукевич наводить такі цифри: «За поверх сорок років моєї скульптурної діяльності було мною створено кілька тисяч різних скульптурних робіт, з яких велика частина – це малі фігури і зображення тварин («Опанасові звірятка»)» [3, 28].

Додаткові відомості про час створення, назву композиції та важливі біографічні дані надають нам підписи на звороті карток: ми можемо дізнатися адресу проживання автора, назву і дату створення твору або експонування на виставці, побачити особистий символ-підпис «*» митця. Наприклад, на фотографії представлені три скульптури, а з автографу Шевчукевича ми дізнаємось, що «фігури з

глини-теракота були виставлені в Київському художньому інституті в 1940–1941 рр. Подав біля 150 своїх робіт». Саме автографічні підписи назв робіт на зворотному боці надають можливість озвучити назви творів та «прив'язати» їх до конкретних зображень, допомагають зрозуміти закладені ідеї: «Благословенство. Фрайбург, 1926 р.», «Хлопчик в печері, Терещенко. 1957 р.», «Ольга Кобилянська і Леся Українка 1963 р.».

Т. Дугаєва в книзі «Скульптор, доктор медицини Опанас Шевчукевич» [3] публікує перелік 350 скульптур і 34 рисунків 1924–1972 рр., який складається зі щорічного списку творів, розміру й техніки виконання, це найбільш повний опис творчого доробку художника. Порівнюючи відібрані матеріали із уже зафіксованими творами в каталозі Дугаєвої, ми знайшли серед досліджуваних 50 знімків невідомих 15 скульптур та 4 рисунків, а для підтвердження наукової новизни ще шістьох композицій потрібен порівняльний аналіз з архівними зібраннями. Заслуговує на увагу також віднайдений неопублікований знімок стенду скульптур і рисунків Шевчукевича на чернівецькій виставці 1934–1935 рр., на якому, окрім прикладу подання автором своєї творчості в експозиції, можемо побачити представлені більш ніж 40 скульптур та 3 рисунки, а також сфотографованого самого митця, на звороті листівки олівцем написаний порядковий номер 518.

Серед знайдених невідомих творів дві композиції раннього періоду – «Танець жінок», теракота, 1926 р. та «Мати з трьома дітками», теракота, 1927 р. Ці скульптури Шевчукевич створював у Німеччині. Саме подібні композиції надихнули відому художницю Кете Кольвіц підтримати молодого автора й організувати його першу персональну виставку у Фрайбурзі в 1927 р. «Його запросила сама Кете Кольвіц, професор Берлінської академії мистецтв. Вона випадково побачила фото його скульптур і вирішила особисто познайомитися з автором» [5, 98].

На листівці з експозицією виставки 1930-х рр. в Чернівцях можемо побачити такі неописані теракотові композиції періоду творчого розквіту Шевчукевича, як «Купальниця, яка сидить на камені», «Купальниця, яка сидить на піску», «Жінка в шляпці на повний зріст», «Кобзар Т. Г. Шевченко на повний зріст, в смужковій шапці», «Старий мудрець з довгим волоссям, який дивиться в небо», «Баранчик, що звернувся клубком і лежить», «Одуд» і ще близько 10 подібних малих фігурок птахів і звірів. Більшість творів, відображених на цій виставці, не дублюються з роботами на листівці, наведеній у праці Т. Дугаєвої [3], хоча

чотири композиції наявні в обох експозиціях. Це підтверджує окремі періодичні покази скульптур чернівецькій громаді та активну участь автора в культурному житті Буковини.

На згаданій вище листівці 1941 р. із зображенням трьох творів, які відібрав Шевчукевич для виставки в Київському художньому інституті, ліворуч одна скульптура трапляється вперше: «Замріяний», теракота, 1940 р. (чоловік сидить і, піднявши лице з іронічною посмішкою до неба, розглядає зорі).

Пізній період творчості, 1957–1972 рр., представлений невідомими п'ятьма бюстами: «Чоловік у фракі і метелику», теракота; «Військовий у формі з 4-ма ромбами», теракота; «Військовий в окулярах», гіпс; «Військовий у формі та з португесею», теракота; «Військовий рядовий», теракота. Це погрудні скульптури для оздоблення громадських закладів, висотою 50–60 см та завширшки 35–45 см, виконані в стилі домінуючого радянського реалізму. На фотографіях Шевчукевич позує у своїй майстерні поруч з чотирма з них, що підтверджує його авторство.

Порівнюючи стилістику творів різного часу, можемо виявити тривалість та особливості творчої манери митця, починаючи з 1925 р. Створені композиції в пізній період демонструють майстерність Шевчукевича і в більш реалістичних образах, хоча і в 1966 р. він продовжує працювати як експресіоніст. Завдяки порівнянню цих робіт з більш ранніми, ми бачимо в автора два різні стилі, але пізніший підхід не перериває попередню манеру, а доповнює її прикладами іншого напрямку; тобто рівень майстерності Опанаса Шевчукевича дозволяв створювати реалістичні композиції суспільних діячів в класичному виконанні й водночас свідомо продовжувати свій традиційний стиль. Мистецтвознавиця І. Міщенко так узагальнила специфіку доробку скульптора: «Його манера виконання від 1920–1930-х років майже не зазнала змін, хоча, починаючи з 1950-х років, значно збільшилася кількість реалістично вирішених робіт. Проте вплив мистецтва експресіонізму найвиразніше виявився у творах 1930–1940-х років» [5, 120].

Серед розшуканих нами фотографій рисунків один раннього періоду – №8/5 «Рисунок ученої Кете Гірш», олівець, Фрайбург, 1926 р. [3]. На ньому зображено обличчя жінки з високим чолом, опущеними додолу та зосереджено заплещеними очима і пишною зачіскою – образ сильний і впевнений, а стиснені губи видають внутрішню напруженість думки.

Приклади трьох нерепредукованих портретних рисунків 1930-х рр. ми можемо побачити на стінах чернівецької виставки (опис фотографії наведено вище), це рисунки олівцем двох чоловіків та одної жінки. За стилістикою,

виконанням розміром вони дуже схожі на попередній портрет вченої, але за одягом і типажем персонажів ці твори можемо відносити до середнього періоду творчості митця.

Важливість отриманої нами інформації з фотографічних джерел для характеристики творчості О. Шевчукевича та розвитку експресіоністичної течії мистецтв в Україні підтверджує те, що, як зазначає укладач енциклопедії експресіонізму Ліонель Річард, «об'єктивний факт: в Німеччині, як і в інших країнах, існують лічені одиниці скульпторів, які створюють експресіоністичні композиції, і в дійсності експресіоністичні скульптури дуже рідкісні» [6, 109–110].

Наукова новизна роботи полягає у відтворенні та каталогізації скульптурного доробку українського митця О. Шевчукевича, окресленні на прикладі знімків скульптур різного часу періодів його творчості, специфіки мистецької манери; поповненні спадщини О. Шевчукевича переліком неопублікованих фотографічних документів.

Висновки. Фотографії скульптурних творів О. Шевчукевича є важливим, інформативним джерелом про художній доробок митця, прикладами повного зібрання його робіт. Фотографічні знімки творів Опанаса Шевчукевича надають можливість виявити особливості авторського стилю митця, окреслити трансформацію його ідей у часі, провести порівняння періодів творчості та паралелі з розвитком європейських художніх течій 1900–1936 рр.

Аналіз творів за місцем і часом їх створення дав можливість виділити та в загальних рисах охарактеризувати три основні періоди творчості митця: 1) ранній – роботи німецького періоду 1924–1931 рр., коли формується його власний світогляд і стиль, відбувається знайомство з авангардними течіями європейського мистецтва, експресіонізмом; 2) розквіт, чернівецький 1932–1947 рр. – активний розвиток творчості та продовження виробленої самобутньої манери; 3) пізній, чернівецький 1948–1972 рр. – автор звертається до фундаментальних зображень видатних персоналії української культури, де відчувається панування соціалістичного реалізму, характерного для політики тієї доби.

Фото скульптур О. Шевчукевича, знайдені в державних архівах та приватних зібраннях, їх опис і каталогізація дали змогу ґрунтовно дослідити творчий доробок митця загалом і конкретні етапи його творчості.

Неопубліковані знімки творів пластики й графіки О. Шевчукевича збагачують знання про українське мистецтво 1924–1972 рр. та його розвиток у контексті європейського мистецтва, зокрема експресіонізму.

Література

1. Державний архів Чернівецької області: Довідник «Особові фонди і колекції Державного архіву Чернівецької області». Чернівці, 2017. 156 с.
2. Дрофань Л. Опанас Шевчукевич – знаний і незнаний буковинський митець. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. 2013. № 9. С. 23–50.
3. Дугаєва Т. І. Скульптор, доктор медицини Опанас Шевчукевич. Чернівці: Зелена Буковина, 2002. 87 с.
4. Історія українського мистецтва: у 6 т. / Головна редакція української енциклопедії АН України. Київ: УРЕ, 1967. Т. 5: Мистецтво 1917–1941 років. 476 с.
5. Міщенко І. Риси експресіонізму в доробку буковинських художників першої половини ХХ століття. *Студії мистецтвознавчі*. Київ, 2011. Ч. 4 (36). С. 115–129.
6. Richard L. The concise encyclopedia of Expressionism. Hertfordshire: Omega Books, 1984. 288 с.
7. Werner T. Kathe Kollwitz. Berlin, 1974. 68 с.

References

1. State Archive of Chernivtsi Region: Reference Book “Personal Funds and Collections of the State Archive of Chernivtsi Region”. (2017). Chernivtsi [in Ukrainian].
2. Drofan, L. (2013). Opanas Shevchukévych – A Known and Unknown Bukovinian Artist. *Contemporary Issues of Research, Restoration, and Preservation of Cultural Heritage*, 9, 23–50 [in Ukrainian].
3. Duhaieva, T. I. (2002). Sculptor, Doctor of Medicine Opanas Shevchukévych. Chernivtsi [in Ukrainian].
4. Bazhan, M. (ed.) (1967). The History of Ukrainian Art: in 6 volumes. Kyiv [in Ukrainian].
5. Mishchenko, I. (2011). Features of Expressionism in the Works of Bukovinian Artists of the First Half of the 20th Century. *Art History Studies*, 4 (36), 115–129 [in Ukrainian].
6. Richard, L. (1984). The Concise Encyclopaedia of Expressionism. Hertfordshire [in English].
7. Werner, T. (1974). Kathe Kollwitz. Berlin [in German].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2024
Отримано після доопрацювання 12.11.2024
Прийнято до друку 20.11.2024